

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ДАМУЫНЫҢ ГЕНДЕРЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Жұмағалиева Мөлдір Оралбайқызы

moldir_zhumagalieva01@mail.ru

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ Тарих факультеті, Қазақстан тарих кафедрасының
студенті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі – Ғ.И. Кушенова

Тәуелсіздік жылдарында Қазақстанда Қазақстан Республикасының әлемдік қоғамдастыққа интеграциялануы бойынша үлкен жұмыс жүргізілді. 1998 жылы Қазақстан БҰҰ-ның Әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы Конвенциясына қосылды. Осы конвенцияға Факультативтік хаттама ратификацияланды және 2001 жылы Қазақстан БҰҰ-ға оң баға алған конвенцияның орындалуы туралы жауап берді. БҰҰ-ның "Әйелдердің саяси құқықтары туралы", "Тұрмыстағы әйелдің азаматтығы туралы" конференциялары, Халықаралық Еңбек Ұйымының алты конвенциясы, оның ішінде "құндылығы бірдей еңбегі үшін ерлер мен әйелдерге бірдей сыйақы беру туралы" Конвенциясы ратификацияланды. Қазақстан барлығы әйелдердің құқықтарын қозғайтын адам құқықтары жөніндегі 60-тан астам халықаралық шарттарға қосылды. Ел Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың тапсырмасы бойынша Қазақстан Республикасының 2006-2016 жылдарға арналған Гендерлік теңдік стратегиясы әзірленіп, күшіне енді. Қазақстанда гендерлік стратегияны дайындау мен дамытуға халықаралық ұйымдар – ЕҚЫҰ, ЮНИФЕМ және БҰҰДБ үлкен көмек көрсетті, бұл әлемдік озық стандарттарға сәйкес сапалы құжат жасауға мүмкіндік берді.

2011 жылы Қазақстанның ЕҚЫҰ – ға төрағалығы мәнмәтініндегі гендерлік даму мәселелерін қозғай отырып, гендерлік теңдікті географиялық жағынан Азияда, бір бөлігі-Еуропада, Батыс және шығыс өркениеттерінің торабында орналасқан және халқының басым бөлігі мұсылман болып табылатын ел ілгерілететін қалыптасқан жағдайдың бірегейлігін атап өту қажет. Мұны әсіресе еуропалық сарапшылар атап өтеді [8].

Қазақстан дәйекті түрде теңдестірілген гендерлік саясат жүргізуде. Қазақстанда гендерлік теңдіктің дамуы өте ұзақ тарихқа ие емес. Оның басталуы Қазақстанда әйелдерге қатысты тіркелген қылмыстар статистикасы енгізілген 2000 жылы болды деп есептеуге болады. Әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық адам құқықтары мен бостандықтарының өрескел бұзылуы болып табылады. Әйелдер әлем халқының жартысын құрайды, олардың проблемалары іргелі әлеуметтік мәнге ие.

Күнделікті өмірде әйелдің әл-ауқаты бүкіл қоғамға үлкен оң әсер етеді және жалпы адамзат прогресінің көрсеткіші болып табылады. Қазақстан Республикасының Үкіметі әйелдердің проблемаларына, олардың тең құқығына ерекше назар аударады. 1995 жылы Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Отбасы, әйелдер және демографиялық саясат мәселелері жөніндегі кеңестің алғашқы консультативтік-кеңесші органы құрылды. 1998 жылы Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Отбасы және әйелдер істері жөніндегі Ұлттық комиссия болып қайта құрылды [3].

Аталған комиссия қазіргі уақытта-Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Әйелдер істері және отбасылық-демографиялық саясат жөніндегі Ұлттық

комиссия қызметі отбасының мүдделерін қорғауға, әйелдердің елдің саяси, әлеуметтік экономикалық және мәдени өміріне қатысуы үшін қажетті жағдайларды қамтамасыз етуге бағытталған. Қазіргі уақытта комиссияны Гүлшара Наушақызы Әбдіқалықова басқарады. Қазақстанда тәуелсіздік жылдары бес әйелдер форумы өтіп, әйелдердің бірінші съезі өтті.

2011 жылғы 5 наурыз, Халықаралық әйелдер күні қарсаңында өткен Қазақстан әйелдерінің бірінші съезі, феминистік тамырын біз аз-кем еске алатын болсақ, әйелдер ерекше рухани өрлеудің ғана емес, бүкіл қазақстандық қоғам тарапынан өзіне деген ризашылық қарым-қатынастың атмосферасына енуге мүмкіндігі бар. Өйткені олардың барлығы жауапты қызметке орналасып, бірнеше кітап жазып, диссертация қорғап, өз ісін ашып, әрқайсысы өз саласында – мемлекеттік қызметте, саясатта, бизнесте, спортта, білім беруде, ғылымда, мәдениетте, бір сөзбен айтқанда, өздерін жүзеге асырып, табысты бола алды. Съезд Қазақстан Тәуелсіздігінің 20 жылдығын мерекелеу аясындағы алғашқы маңызды іс-шаралардың бірі болды. Шараны ҚР Президенті жанындағы Әйелдер істері және отбасылық-демографиялық саясат жөніндегі Ұлттық комиссия ұйымдастырды. Оның төрағасы Гүлшара Әбдіқалықова осы оқиға қарсаңында мемлекеттің қалыптасуы кезіндегі гендерлік және отбасылық-демографиялық проблемаларды шешудегі жетістіктер ерекше маңызды екенін атап өтті [11].

Қазақстан қоғамының қазіргі заманғы экономикалық және саяси салаларында мынадай гендерлік-асимметриялық үрдістерді бөліп көрсетуге болады:

- әйелдер үй шаруашылығымен байланысты ақы төленбейтін іс-шараларға көп уақыт бөледі, ер адамдар-қоғамдық өндірістегі ақылы іс-шараларға;
- еңбек нарығындағы кәсіби көлденең сегрегация, дәстүрлі түрде "әйелдер" кәсіптері аз мөлшерде төленеді және қоғамда беделге ие болмайды;
- кәсіби тік сегрегация, ер адамдар әйелдерге қарағанда лауазымдық иерархияда жоғары орындарға ие болады;
- күнделікті сексизм-жыныстық белгілері бойынша әйелдерді кемсіту;
- әйелдер арасында олардың еңбек нарығындағы жағдайымен, қоғам мен отбасындағы әлеуметтік мәртебесімен байланысты кедейшіліктің өсуі;
- кедей әйелдер еңбек нарығында аз және аз мүмкіндікке ие бола отырып, біліктіліктен артта қалады және жұмыссыздар қатарын толықтырады;
- әйелдердің қаржылық несиелерге шектеулі қол жетімділігі;
- әйелдер арасында жұмыссыздық деңгейі ерлерге қарағанда жоғары, ал оның ұзақтығы ұзағырақ;
- "шыны төбе" феномені, соның салдарынан әйелдер, мысалы, саясатта ерлерге қарағанда әлдеқайда аз;
- Жұмыспен қамтудың екі секторлы моделін қалыптастыру және әйелдерді екінші секторға ығыстыру [6].

Сонымен қатар, қазіргі уақытта қоғамда адамдардың лайықты өмір сүруі үшін қажетті жағдайлар жасауға бағытталған зорлық-зомбылықтың алдын алу саласындағы мемлекеттік саясатты іске асыру қарқынды жүріп жатыр. 2009 жылы қабылданған "Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың профилактикасы туралы" Заң қылмыстық, әкімшілік және азаматтық заңнамада тұрмыстық зорлық-зомбылықты саралауға мүмкіндік берді. 1999 жылы Ел Президентінің бастамасы бойынша ішкі істер органдарының құрылымында, тіпті аудандық буынға дейін әйелдерді зорлық-зомбылықтан қорғау жөніндегі арнайы бөлімшелер құрылды. Тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарына арналған 21 дағдарыс орталығы әйелдерге зорлық-зомбылықсыз өмір сүру құқығын қорғауда нақты көмек көрсетеді, оларға тек 2009 жылы әртүрлі көмек түрлері үшін 20 мыңнан астам өтініш түсті.

Гендерлік теңдік мәселелерін ілгерілетуде үкіметтік емес ұйымдар үлкен рөл атқарады. Қазіргі уақытта Қазақстанда 9 мыңға жуық ҰЕҰ жұмыс істейді, оның ішінде 250-і гендерлік проблемамен айналысады.

2009 жылғы желтоқсанда екі гендерлік заңның қабылдануы гендерлік саясатты ілгерілету жөніндегі жұмыстың басты нәтижесі болып табылады. Қазіргі уақытта оларды іске асыру тетіктерін әзірлеу жүргізілуде. "Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу туралы"

ҚР Заңына түсініктеме шығарылды. Сондай-ақ, ел заңнамасының "ерлер мен әйелдердің тең құқықтарының және тең мүмкіндіктерінің мемлекеттік кепілдіктері туралы" заң нормаларына сәйкестігі мәніне талдау дайындалды, мемлекеттік органдар үшін гендерлік теңдікке қол жеткізу жөніндегі ұлттық тетіктің жұмыс істеуі мәселелері бойынша нұсқаулық және ҚР гендерлік теңдікке қол жеткізу жөніндегі ұлттық тетікті қалыптастыру бойынша ұсынымдар әзірленді.

"Ерлер мен әйелдердің тең құқықтарының және тең мүмкіндіктерінің мемлекеттік кепілдіктері туралы" Заңға түсініктемелер беру сатысында тұр.

Гендерлік саясатты ілгерілетуге қатысты Қазақстан-гендерлік теңдік туралы Заңға қол қойған Орталық Азиядағы үшінші республика. Алдымызда Тәжікстан мен Қырғызстан тұр. Қазақстанда ұлттық ерекшеліктер мен халықаралық тәжірибені есепке алуға негізделген гендерлік саясаттың өзіндік моделі қалыптасты. Қоғам биліктің барлық деңгейлеріне елдің даму процесінде әйелдер капиталының қаншалықты маңызды екендігі туралы нақты түсінік алды.

Гендер сөзбен емес, іс жүзінде ең алдымен гендерлік мәселелердің ең терең қабатына – психологияның өзгеруіне, гендерлік дүниетанымның саналы және бейсаналық компоненттерін өзгертуге және өзін-өзі танудың заманауи гендерлік модельдері мен мінез-құлық түрлерін қалыптастыруға жол ашады. Бірінші міндет-белгілі бір нормаларды, үлгілерді, мәдени кодтарды, гендерлік метафораларды және ұлттық әдет-ғұрыптарды игеру арқылы адам психикасына негізделген гендерлік наным-сенімдерді, наным-сенімдерді, стереотиптер мен стандарттарды жою. Екіншісі, біріншісімен тығыз байланысты-мәдениетте құрылған екі серіктестіктің тең серіктестік үлгілеріне сәйкес сана мен мінез-құлықтың жаңа үлгілерін қалыптастыру керек.

Гендерлік саясаттар белгілі бір шеңберде қарастырылады: "кейбіреулер барлық әйелдерді министрлер мен әкімдерге, ал басқалары оларды үйде ұстауға тырысады". Көбінесе біз гендерлік саясатты феминизммен шатастырамыз. Шын мәнінде, гендер – бұл өмірдің барлық салаларында әйелдердің де, ерлердің де гендерлік теңдігі және мүмкіндіктері [10].

Гендерлік теңдік әйелдер мен ерлердің әлеуметтік құнды игіліктерге тең ие болуын, мүмкіндіктер, ресурстар мен сыйақылардың теңдігін білдіреді. Гендерлік теңдік дегеніміз, әйел адамдар бірдей болады дегенді білдірмейді, бірақ олардың мүмкіндіктері мен өмірлік мүмкіндіктері тең.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. ҚР Президентінің 2011 жылғы Жолдауы теориялық және қолданбалы саясаттану
2. Қазақстанда 2006-2016 жылдарға арналған Гендерлік теңдік стратегиясы / ҚазАқпарат
3. "ҚР Президенті жанындағы Отбасы істері және гендерлік саясат жөніндегі Ұлттық комиссия туралы" жарлық 7 ақпан / ҚазАқпарат.
4. Ахметжанова Г. Қазақстандағы гендерлік даму тәжірибесі туралы // Саясат-policy. – 2003. – № 9. – 64 б.
5. Саяси трансформация процесінің әйелдердің әлеуметтік мінез-құлқы мен өзін-өзі тануына әсері // Саясат. - Қаңтар, 2000. – 49 б.
6. Ланшакова Ю.С., Мишукова Е. С., Тунгатарова Д. с., Самсонов Л. в. Қазақстандағы гендерлік мәселелерді әлеуметтік зерттеу // ҚАЕУ хабаршысы. – 2006. – № 3
7. Петриашвили Г. үкім: әйел. Диагноз: ер адам. Гендерлік тақырып бойынша ғылыми емес ізденістер // Саясат-policy. – 2003. – № 11. – Б. 62.
8. Щербинина О. Региональный отчет с Четвертого форума по ОДВ стран центральной Азии и Казахстана от 7-9 июня 2005 г. – Душанбе: Жамбыльский филиал Республиканской научно-технической библиотеки Казахстана.
9. Тиімді әлеуметтік-экономикалық гендерлік саясат // Саясат. - Қазан-қараша, 2000. – Б. 9.
10. Тоғжан Ғани. "Мүмкіндіктер мен құқықтар теңдігі үшін" // "отбасым". – 2009. – № 1/1.
11. www.ncgp.kz.